

İbnü'l-Kattâ'nın yükselişi sakâlibe* reisi Tarafe'nin kıskançlığına yol açtı. Tarafe, sonunda Abdülmelik b. Mansûr'un İbnü'l-Kattâ'a olan güvenini sarsarak onu bulunduğu mevkiden uzaklaştırmayı ve yerini almayı başardı; dolayısıyla sakâlibenin saray ve idaredeki ağırlığı iyice arttı. Ancak bu durum uzun sürmedi ve Tarafe, Abdülmelik b. Mansûr'un geçirdiği ağır bir hastalığı fırsat bilerek idarenin saygınlığını zedeleyici bazı tasarruflarda bulunması üzerine İbnü'l-Kattâ'nın yaptığı uyarıların etkisiyle idam edildi. İbnü'l-Kattâ bu olayın arkasından eski nüfuz ve itibarını yeniden kazandı. Fakat Tarafe'nin idamı onun rahatlaması için yeterli olmadı. Çünkü Hâcib el-Mansûr'un döneminden beri daima üst makamlarda bulunması sebebiyle devlet ricâli arasında ortaya çıkan kendini çekemeyenlerin sayısı az değildi; kibirliliği, ihtiyaç sahiplerine karşı umursamaz tavrı, insanlarla ilişkilerindeki kaba ve katı tutumu da ondan hoşlanmayanların sayısını her gün arttırmaktaydı. Diğer taraftan Abdülmelik b. Mansûr'un annesi Zelfâ da oğlunun bir câriyeyle evlenmesine yardımcı olduğu için ona kızgındı. Bütün bunlardan dolayı İbnü'l-Kattâ'nın Abdülmelik b. Mansûr nezdindeki itibarı yeniden sarsıldı. Bu gelişmelerin hayatına mal olacağını anlayan İbnü'l-Kattâ, Emevîler'in gücünü zayıflattığı ve Berberîler'i kendilerine tercih ettiği için Âmirî yönetimine karşı çıkan bazı Arap ileri gelenleriyle anlaşarak II. Hişâm'ın yerine III. Abdurrahman'ın torunlarından Hişâm b. Abdülcebâr'ı getirecek ve Âmirîler'i iktidardan düşürecek bir darbe hazırlığının içine girdi. Fakat bu planı haber alan Abdülmelik b. Mansûr, İbnü'l-Kattâ'ı bir eğlence meclisinde bulunduğu sırada öldürttü (20 Rebîülevvel 397 / 14 Aralık 1006); sonra da bütün mallarına el koydurup çocuklarını hapse attırdı.

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Bessâm eş-Şenterînî, *ez-Zahîre*, I/1, s. 103-107; İbnü'l-Ebbâr, *et-Tekmile*, Madrid 1886, II, 689; İbn Saîd el-Mağribî, *el-Muğrib*, I, 213; İbn İzârî, *el-Beyânü'l-muğrib*, II, 34-35; III, 27, 30, 33; Bustânî, *DM*, III, 459-460; M. Abdullah İnân, *Devletü'l-İslâm fi'l-Endelüs*, Kahire 1969, I/2, s. 558, 574-575, 616-620, 630; Zirikî, *el-A'lâm* (Fethullah), V, 103; Abdülmecid Na'nâî, *Târîhu'd-devleti'l-Emeviyye fi'l-Endelüs*, Beyrut, ts. (Dârü'n-nehdati'l-Arabiyye), s. 474-476; E. Lévi-Porvençal, *España Musulmana*, Madrid 1987, IV, 433, 441-442; Sem'ânî, *el-Ensâb* (Bârûdî), V, 682; D. Wasserstein, *The Caliphate in the West. An Islamic Political Institution in the Iberian Peninsula*, Oxford 1933, s. 124; Ch. Pellat, "İbn al-Kattâ", *El²* (ing.), III, 819.

MEHMET ÖZDEMİR

İBNÜ'L-KATTÂN el-MAĞRİBÎ

(ابن القطان المغربي)

Ebü'l-Hasen Ali
b. Muhammed b. Abdülmelik
el-Kutâmî el-Fâsî
(ö. 628/1231)

Muhaddis ve devlet adamı.

10 Zilhicce 562'de (27 Eylül 1167) Fas şehrinde doğdu. Soyu Berberî kabilesi Kutâme'ye dayanmakla beraber Kurtuba (Cordoba) asıllı olduğu da söylenmektedir. Fas'ta Ebü'l-Hasan İbnü'l-Furât diye bilinen Ali b. Mûsâ gibi muhaddislerden faydalandıktan sonra Merakeş'e yerleşti. Burada İbnü'l-Fehhâr olarak tanınan Ebû Abdullah Muhammed b. İbrâhim el-Endelüsî, Kelâî, İbn Ât, Muhammed b. Abdurrahman et-Tüccibî, Ömer b. Muhammed b. Vâcib el-Kaysî'den istifade etti. Şeyhlerinin adını ihtiva eden *Bernâ-mec*'inde otuzdan fazla şeyhi ve kendisine mektupla icâzet veren âlimlerin isimleri yer almaktadır. 602'de (1205) Tunus'ta bulunduğu ve buradaki âlimlerden faydalanıp icâzet aldığı belirtilmektedir. Kendisinden ders görenler arasında oğulları Ebû Muhammed Hasan ve Ebû Abdullah Hüseyin ile Ebû Abdullah Muhammed b. Yahyâ İbnü'l-Mevvâk el-Merrâkûşî, Ebû Abdullah Muhammed b. İyâz b. Muhammed el-Yahsubî gibi âlimler yer alır. Titiz bir münekkât olan İbnü'l-Kattân'ın hadislerin tariklerini, hadis ilimlerini ve hadis ricâlini iyi bildiği, rivayet sırasında çok dikkatli davrandığı, şiirinin ve nesrinin güçlü olduğu, belli başlı hadis kaynaklarını bizzat istinsah ettiği bildirilmektedir.

Fas'ta hüküm süren Muvahhidler döneminde yaşayan İbnü'l-Kattân onlarla sıkı ilişkiler içinde bulundu ve müreffeh bir hayat yaşadı. Ülkenin en seçkin âlimlerine "talebe" dediği Muvahhidî Hükümdarı Ebû Yûsuf el-Mansûr döneminde (1184-1199) talebe reisliği yaptı ve Mansûr tarafından huzurunda hadis okumakla görevlendirildi. İbnü'l-Kattân'ın 622 (1225) yılından sonra Merakeş'te hadis ve diğer ilimlerle ilgili meclisler akdettiği bilinmektedir. Ebû Yûsuf el-Mansûr'un ölümü üzerine yerine geçen Nâsır-Lidinillâh devrinde (1199-1214) İbnü'l-Kattân âdeta devletin ikinci adamı konumuna geldi; Vezir Muhammed b. Ebû İmrân'ın delâletiyle on üç resmî görevin sorumlusu oldu. Ancak vezir 605'te (1208-1209) gözden düşünce onun da itibarı azaldı. Yeni vezir Ebû Saîd el-Câmi' zamanında resmî vazifeleri geri alındı. Müstansır-Billâh el-Mu-

vahhidî döneminde (1214-1224) Fas'ta görülen büyük kıtlık ülkede sıkıntıya ve eşkıyanın çoğalmasına yol açınca İbnü'l-Kattân, Vezir Ebû Saîd'e eşkıyanın bastırılması için bir ordu hazırlanmasını teklif etti. Maî sebeplerle vezirin buna istekli görünmemesi üzerine yeni vergi konulmasını önerdi. İbnü'l-Kattân'dan hoşlanmayan vezir bu görevi ona verdi. Bu işte başarılı olamayınca da hükümdara zenginlerin mallarına el koymasını teklif etti; bu yüzden birçok kimsenin tepkisini çekti. Müstansır-Billâh'ın ölümünün ardından başlayan kardeşi Abdülvâhid ile oğlu Âdil arasındaki hilâfet kavgası sırasında İbnü'l-Kattân Abdülvâhid'i destekledi. Âdil sekiz ay sonra isyan ederek hilâfeti ele geçirince İbnü'l-Kattân'ı hapsedmek istediye de onun saraya gelmesini ve talebe reisliği yapmasını engellemekle yetindi. 624'te (1227) Âdil'in öldürülmesi üzerine Mu'tasım Yahyâ kısa bir süre halifelik yaptı. Ancak Âdil'in kardeşi Me'mûn hilâfeti ele geçirince ona güvenmeyen İbnü'l-Kattân 627'de (1230) Mu'tasım'la birlikte Sicilmâse'ye kaçtı. Merakeş'teki evi ve kitapları yağmalandı. Ömrünün son günlerini sıkıntı içinde geçiren İbnü'l-Kattân 1 Rebîülevvel 628'de (7 Ocak 1231) vefat etti ve Sicilmâse'deki büyük cami yakınına defnedildi.

Bazı kimseler, İbnü'l-Kattân'ın peygamberliğin kesbî olduğu görüşünü savundğunu ileri sürerek aleyhinde fetva almak istemişse de devrin tanınmış âlimi Miklâtî, onun büyük bir ilim adamı ve muhad-dis sayıldığını söyleyerek bu isteği reddetmiştir. İbnü'l-Kattân'ı eleştirenlerin onun kibrinden dolayı kimseye selâm verip selâm almadığını, Muvahhidî halifelerinin yanında mevki edinmek isteyen âlimleri küçümsediğini, siyasetle fazla ilgilendiğini söylemiş, hatta içki kullandığını ileri sürmüşlerdir (İbn Abdülmelik, I, 171). İbnü'l-Kattân aleyhindeki bu iddiaları, *Beyânü'l-vehm* ve *l-ihâm* adlı eserini yayımlayan Hüseyin Âyt Saîd cevaplandırmaya çalışmıştır (neşreden giriş, I, 131-137). İbnü'l-Kattân'ın oğlu Ebû Muhammed Hasan b. Ali de bir âlim olup *Naẓmü'l-cümân* önemli eserlerinden biridir.

Eserleri. 1. *Beyânü'l-vehm* ve *l-ihâm* mi'l-vâkı'ayn fî kitâbi'l-Ahkâm. Eserde, İbnü'l-Harrât'ın *el-Ahkâmü'l-vüs-ṭâ*'da bir araya getirdiği ahkâm hadislerinde görülen rivayete dair hatalar on iki babda, dirâyetle ilgili olanlar yirmi bir babda ele alınmıştır. Zehebî, bu tenkitle-

rin çoğunda İbnü'l-Kattân'ın haklı olduğunu göstermek üzere bir reddiye yazmış, Zehebî'nin risâlesi İbnü'l-Harrât'ın *el-Ahkâmü'l-vüsât*'sının baş tarafında (I, 7-46) *Naqdü'l-imâm ez-Zehebî li-be-yâni'l-vehm ve'l-ihâm* adıyla, ayrıca Fârûk Hammâde tarafından müstakil olarak neşredilmiştir (Dârülbeyzâ 1408). *Beyânü'l-vehm*'i altı cilt halinde yayımlayan Hüseyin Âyt Saîd (Riyad 1418/1997), I. ciltte müellifin hayatını ve eserini geniş bir şekilde incelemiş, sonuncu cildi genel fihriste ayırmıştır. İbnü'l-Harrât'ın eserine İbnü'l-Mevvâk da bir tekmile yazmış, İbn Abdülmelik bu iki kitabı *el-Cem' beyne kitâbeyi İbni'l-Kattân ve İbni'l-Mevvâk 'alâ kitâbi'l-Ahkâm li-'Abdilhak b. el-Harrât* adıyla bir araya getirmiştir. 2. *en-Nazar fi ahkâmîn-nazar bi-hâsseti'l-başar*. Şer'î ahkâma göre aynı veya farklı cinsler arasındaki ilişkilere dair fetvaları ve fikhî hükümleri ihtiva eden eseri Fethî Ebû İsâ (Tanta 1414/1994) ve İdrîs es-Samedî (Beyrut - Dârülbeyzâ 1416/1996) yayımlamıştır. 3. *el-İknâ' fi mesâ'ilil-icmâ' (el-icmâ')*. Âlimlerin itikadî ve fikhî meselelerle ilgili icmâ'larını muhtasar olarak bir araya getiren, İbn Abdülberr'in *et-Temhîd ve el-İstizkâr*, İbn Hazm'ın *Merâtibü'l-icmâ'* ve *el-Muḥallâ*, Şâfiî'nin *er-Risâle* ve İbnü'l-Münzir'in *el-İknâ' fi mesâ'ilil-icmâ'* adlı kitaplarından büyük oranda istifade edilerek kaleme alınan eserin bir nüshası Almanya'da (Potsdam, II. Galyum Saray Ktp., nr. 95), bu nüshanın mikrofilmli ise Rabat'ta el-Hizânetü'l-âmme'de bulunmaktadır (*Kitâbü'n-Nazar*, neşredenin girişi, s. 29-30). 4. *Risâle fi fazli 'âşûrâ' ve't-tergîb fi'l-infâk fihi 'ale'l-ehl (Risâle fi hadîsi 'âşûrâ' fi't-tevessû'ati 'ale'l-iyâl, Maḳâle fi fazli 'âşûrâ' ve mâ verede fi'l-infâk fihi 'ale'l-ehl)*. On beş varaktan ibaret olan eserin yazma nüshasının Merakeş'teki İbn Yûsuf Kütüphanesi'nde olduğunu belirten Hüseyin Âyt Saîd eseri tahkik edip yayımlayacağını belirtmektedir (*Beyânü'l-vehm*, neşredenin girişi, I, 151). 5. *Ziyâdâtü Ebî'l-Hasan el-Kattân 'alâ Süneni İbn Mâce* (nşr. Misfir b. Gurmullah ed-Dümeynî, Riyad 1412). 6. *Mesâ'ilü'l-muṭarâhât* (Brockelmann, GAL, I, 458; Suppl., II, 978).

İbnü'l-Kattân'ın kaynaklarda adı geçen eserlerinden bazıları da şunlardır: *Kitâb fi'r-red 'alâ Ebî Muhammed b. Hazm fi Kitâbi'l-Muḥallâ* (İbn Hazm'ın hadislerin metin ve senedlerinde yaptığı hatalara dair olup tamamlanmamıştır), *Neḳ'u'l-gulel ve'l-fevâ'id ve'l-ilel fi'l-kelâm*

'alâ eḥâdişi's-sünen li-Ebî Dâvûd, Tecrîdû men zekerehü'l-Haṭîb fi târihihi min ricâli'l-hadîs bi-hikâye ev şî'r (iki cilt), *Eḥâdiş fi fazli't-tilâveti ve'z-zîkr, Risâle fi men'il-müctehid min taḳlîdi'l-muḥaddis fi taḣḣîhi'l-hadîs ledeyi'l-'amel, Risâle fi tefsiri kavli'l-muḥaddisîn fi'l-hadîs: İnneḥû ḥasen, Şüyûḥü'd-Dârekuṭni, Bernâme'cü şüyûḥih, Maḳâle fi fazli 'Â'işe, Risâle fi't-talâki's-selâs, Maḳâle fi mu'ameleti'l-kâfir* (Leon Kralı II. Fernando'nun Halife Nâsır-Lidnillâh'ı ziyaret edeceği sırada halifenin İbnü'l-Kattân'dan Fernando'ya nasıl davranması gerektiğini sorması üzerine kaleme alınmıştır), *Maḳâle fi'l-evzân ve'l-mekâyil, Maḳâle fi ḥaṣṣi'l-imâm 'ale'l-ku'ud li-simâ'i mezâlimi'r-ra'iyye, Mesâ'il fi (min) uşûli'l-fıkh, Kitâb mâ ḥâḍara (yuḥâḍıru) bihi'l-ümerâ', Esmâ'ü'l-hayl ve ensâbüḥâ ve aḥbâruhâ, Ebû Kalemûn*. İbnü'l-Kattân'ın ayrıca müned ve musanneflerdeki hadisleri bir araya getirmeye başladığı, sadece tahâret, salât, cenâiz ve zekât bölümlerini tamamlayabildiği bu çalışmanın on cilt kadar olduğu belirtilmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

İbnü'l-Kattân el-Mağribî, *Beyânü'l-vehm ve'l-iḥâm li-vâkı'ayn fi kitâbi'l-Ahkâm* (nşr. Hüseyin Âyt Saîd), Riyad 1418/1997, neşredenin girişi, I, 23-509; a.mlf., *en-Nazar fi ahkâmîn-nazar bi-hâsseti'l-başar* (nşr. İdrîs es-Samedî), Beyrut - Dârülbeyzâ 1416/1996, neşredenin girişi, s. 14-35; İbnü'l-Kattân el-Merrâkûşî, *Naḳmü'l-cümân li-tertibî mâ selefe min aḥbâri'z-zamân* (nşr. Mahmûd Ali Mekki), Beyrut 1410/1990, neşredenin girişi, s. 11-26; İbnü'l-Ebbâr, *et-Tekmilâ*, Madrid 1889, II, 686-687; İbn Abdülmelik, *ez-Zeyl ve't-tekmile li-Kitâbeyi'l-Mevsûl ve's-Şıla* (nşr. Muhammed b. Şerîfe), Fas 1984, I, 165-195; İbnü'l-Zübeyr, *Şılatü's-Şıla* (nşr. E. Lévi-Provençal), Rabat 1938, s. 131-132; Zehebî, *Tezkiretül-huffâz*, IV, 1407; a.mlf., *'Alâmü'n-nübelâ'*, XXII, 306-307; Süyûtî, *Tabaḳâtü'l-huffâz* (Ömer), s. 494-495; İbnü'l-Kâdî, *Cezvetü'l-iktibâs*, Rabat 1974, II, 470-471; Ahmed Bâbâ et-Tinbüktî, *Neylül-ibtihâc* (nşr. Külliyyetü'd-da'veti'l-İslâmiyye), Trablus 1408/1989, s. 317; Brockelmann, GAL, I, 458; Suppl., I, 634; II, 678, 978; Abdüsselâm b. Abdülkâdir İbn Süde, *Delilü mü'errihi'l-Mağribi'l-aḳşâ*, Dârülbeyzâ 1960, I, 157; Kettânî, *er-Risâletü'l-müsteṭrafe*, s. 178; İhsan Abbas, "Contributions to the Material on the History of the Almohades, as Portrayed by a New Biography of Abû al-Hasan İbn al-Kattân (628/1230)", *Akten des VII. Kongresses für Arabistik und Islamwissenschaft* (ed. Albert Dietrich), Göttingen 1976, s. 15-29; Abdülhâdî Ahmed el-Hüseyn, *Mezâhirü'n-neḥḍati'l-hadîsiyye fi 'ahdi Ya'kübe'l-Manşûri'l-Muvahḥidi*, Titvân 1403/1983, II, 93-119; Zirikî, *el-'Alâm* (Fethullah), IV, 331; J. D. Latham, "İbn al-Kattân", *EP Suppl.* (İng.), s. 389; "İbn Kattân", *DMBİ*, IV, 479-480.

İSMAİL HAKKI ÜNAL

İBNÜ'L-KATTÂN es-SEMENNÜDÎ

(ابن القطان السمّودي)

Şemsüddîn Muhammed

b. Ali b. Muhammed es-Semennûdî
(ö. 813/1411)

Kıraat ve fıkıh âlimi.

737'de (1336-37) dünyaya geldi. Takıyyüddin İbn Kâdî Şühbe doğum tarihini 730 (1330) olarak zikretmiştir. Aslen Kahire ile Dimyat arasındaki Semennûd şehrinde. Babası pamuk ticareti yaptığı için İbnü'l-Kattân diye tanındı. Şevkânî'nin *el-Bedrü't-tâli'* adlı eserinde (II, 226) nisbesinin Semhûdî şeklinde yazılması bir baskı hatası olmalıdır. İbnü'l-Mülakkın ve İmâdüddin Muhammed b. Hasan el-İsnevî'den usul ve fıkıh dersleri aldı. 750 (1349) yılında İbnü'l-Mülakkın'ın *Şerḥu'l-Hâvî (Huḷâsatü'l-fetâvî fi teshili esrâri'l-Hâvî)* adlı eserini bizzat kendisinden dinleyerek yazdı. Şemseddin İbnü's-Sâiğ ve Bahâeddin İbn Akil gibi hocalardan kıraat tahsil etti. Özellikle İbn Akil'in önem verdiği bir talebesi olan İbnü'l-Kattân, aynı zamanda hizmetinde bulunduğu bu hocasından Mâide sûresinin sonuna kadar tefsir dersleri aldı; usul, fıkıh ve diğer konularda faydalandı ve kızıyla evlendi. Bahâeddin Ebû'l-Bekâ es-Sübkî ve oğlu Bedreddin es-Sübkî'nin ders halkalarına katıldı. Ebû Abdullah Muhammed b. Muhammed el-Bülbeysî'den Müslim'in *Câmi'u's-şâhiḥ*'ini dinledi; aynı eseri kendisi de başkalarına okuttu. İbn Hacer el-Askalânî'nin kendisinden naklettiğine göre çok sayıda hadis dinlemiş. İbn Hacer'le birlikte bazı hocaların hadis derslerini takip etmiş, ancak bunları zaptetmemiştir. Sadreddin Muhammed b. Muhammed es-Seftî ve Ebû Bekir ed-Darîr gibi şahsiyetler kıraat ilminde İbn Kattân'dan istifade ettiler. İbn Hacer de ondan *es-Seḥl fi'l-kırâ'ati's-seb'* adlı eserinin bir kısmı ile *Cem'u's-şeml*'ini okuyup icâzet aldı; ayrıca Abdülgaffâr b. Abdülkerîm el-Kazvî'nin Şâfiî fikhına dair *el-Hâvî's-şagîr*'ini okudu.

İbnü'l-Kattân çeşitli görevlerde bulunmuştur. Bedreddin el-Cezûlî tarafından Nil nehri kenarında inşa edilen medresede hocası İbn Akil müderris olarak çalışırken kendisi de imamlık görevini üstlendi; 812 (1410) yılında Şeyhüniyye Medresesi'nde kıraat hocalığı yaptı, ayrıca muhtelif yerlerde ders okuttu ve fetva verdi.